

การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง: การจัดการภายใต้พลวัตความยั่งยืน

HIGH-VALUE WILDLIFE TOURISM:
Management under the Dynamics
of Sustainability

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

||สงสรรค์ ภูมิสถาน.

การก่อกำเนิดสัตว์ป่ามูลค่าสูง: การจัดการภายใต้
พลวัตความยั่งยืน -- กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2569.

576 หน้า.

1. การก่อกำเนิดแบบยั่งยืน. 2. การก่อกำเนิด -
การจัดการ. 3. การก่อกำเนิดเชิงนิเวศ. I. ชื่อเรื่อง.

338.4791

ISBN 978-616-636-768-3

การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง: การจัดการภายใต้พลวัตความยั่งยืน

รองศาสตราจารย์ ดร.แสงสรรค์ ภูมิสถาน
สาขาวิชาอุทยาน นันทนาการ และการท่องเที่ยว
ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

INTRODUCTION

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (nature-based tourism) มีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่องและกลายเป็นภาคส่วนสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโลก โดยนิยามของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ครอบคลุมถึงการเดินทางเพื่อมุ่งเน้นการสัมผัส แสวงหาประสบการณ์ และเรียนรู้ผ่านทรัพยากรธรรมชาติในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิทัศน์ ระบบนิเวศ หรือความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีลักษณะสำคัญคือการพึ่งพาความเป็นธรรมชาติของพื้นที่เป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างคุณค่าทางประสบการณ์การท่องเที่ยว ความเพลิดเพลิน และการปลูกฝังความตระหนักรู้และความเข้าใจต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมของผู้มาเยือน

ภายใต้กรอบของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การท่องเที่ยวสัตว์ป่า (wildlife tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สังเกตหรือเรียนรู้เกี่ยวกับสัตว์ป่าในถิ่นอาศัยตามธรรมชาติ โดยไม่อยู่ภายใต้การควบคุม (non-captive setting) หรือการจัดแสดง ลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงอยู่ที่การให้ความสำคัญกับการพบเห็นสัตว์ป่าในบริบทของระบบนิเวศจริงมากกว่าการนำเสนอสัตว์ป่าในฐานะวัตถุจัดแสดงเพื่อความบันเทิง การท่องเที่ยวลักษณะนี้ไม่เพียงสร้างประสบการณ์การเรียนรู้และความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือน หากยังเชื่อมโยงโดยตรงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการสัตว์ป่าและ

ถิ่นที่อยู่ (habitat) ตลอดจนการสร้างรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนโดยรอบพื้นที่คุ้มครอง ดังนั้น การท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงมิใช่เพียงกิจกรรมทางการท่องเที่ยว หากยังเป็นกระบวนการสร้างคุณค่าร่วม (shared value) ที่นักท่องเที่ยว ชุมชน และระบบนิเวศได้รับประโยชน์ร่วมกัน และมีศักยภาพในการสนับสนุนความยั่งยืนของระบบนิเวศควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างสมดุล

ในบริบทของการท่องเที่ยวโลก แนวโน้มการเติบโตของการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับกระแสความสนใจด้านความยั่งยืน การเรียนรู้การเดินทางอย่างรับผิดชอบ (responsible travel) และความต้องการประสบการณ์ที่แท้จริง (authentic experience) ที่เพิ่มสูงขึ้น การท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหรือชมสัตว์ป่าเท่านั้น แต่ยังได้รับการพัฒนาให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างรายได้ เพิ่มโอกาสการจ้างงาน และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าผ่านกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีศักยภาพโดดเด่นจากหลายองค์ประกอบ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพในระดับสูง พื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีโครงข่ายเชื่อมต่อกันเป็นระบบ และชุมชนท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ป่ามาอย่างยาวนาน นอกจากนี้

ประเทศไทยยังมีพื้นที่คุ้มครองภายใต้การดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทั้งอุทยานแห่งชาติวนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่ามากกว่า 400 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่กว่าร้อยละ 20 ของประเทศ ซึ่งนับเป็นฐานทรัพยากรเชิงนิเวศที่มีคุณค่าสูงทั้งต่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างรับผิดชอบในอนาคต

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่ธรรมชาติมากขึ้น โดยใช้ศักยภาพด้านความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศเป็นฐานในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น ตัวอย่างที่พบได้ในหลายพื้นที่ เช่น กิจกรรมส่องสัตว์ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ การนั่งรถชมช้างป่าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และการดูกระทิงในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาแผงม้า กิจกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของทรัพยากรธรรมชาติและการรับรู้ของนักท่องเที่ยวว่าประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าที่เข้าถึงได้และมีความโดดเด่นในระดับภูมิภาค อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังคงดำเนินไปในลักษณะของการพบเห็นสัตว์ป่าตามโอกาสซึ่งแม้จะสร้างประสบการณ์ที่ตื่นเต้นและน่าประทับใจแต่ยังขาดการออกแบบประสบการณ์เชิงระบบเพื่อส่งเสริมความเข้าใจต่อระบบนิเวศ การจัดการประชากรสัตว์ป่าและบทบาทของนักท่องเที่ยวต่อการอนุรักษ์ นอกจากนี้ประเทศไทยยังไม่มีมาตรฐานกลางสำหรับการจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวสัตว์ป่า ทั้งในด้านคุณภาพประสบการณ์ การสื่อความหมายธรรมชาติ การเตรียมความพร้อมของมัคคุเทศก์หรือผู้นำเที่ยวเฉพาะด้าน กลไกการบริหารจัดการร่วมระหว่างรัฐและชุมชน ตลอดจนระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและตรวจสอบได้

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าให้เป็นจุดหมายปลายทางที่มีชื่อเสียงระดับโลก เช่น ประเทศในทวีป

แอฟริกาและเอเชียใต้ จะพบว่าความโดดเด่นมีได้อยู่ที่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่การมีระบบการจัดการพื้นที่แบบบูรณาการ กรอบมาตรฐานกิจกรรมที่ชัดเจน และรูปแบบการสร้างคุณค่าร่วมระหว่างชุมชนกับพื้นที่อนุรักษ์ จนทำให้การท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถสร้างรายได้ สร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ และรักษาความสมบูรณ์ของระบบนิเวศได้ควบคู่กัน

ด้วยเหตุนี้ ความท้าทายสำคัญของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยจึงไม่ได้อยู่ที่การขาดทรัพยากร หากแต่อยู่ที่การขาดระบบการจัดการที่มีมาตรฐาน ชัดเจน และยั่งยืน ซึ่งสามารถสร้างสมดุลระหว่างความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ คุณภาพประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว และความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องยกระดับจากการท่องเที่ยวเชิงปริมาณไปสู่การพัฒนาที่มุ่งคุณค่าและความหมาย โดยเฉพาะการออกแบบประสบการณ์ที่สนับสนุนการอนุรักษ์ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และรักษาความสมบูรณ์ของระบบนิเวศอย่างยั่งยืน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด “การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง” (high-value wildlife tourism) ซึ่งให้ความสำคัญกับคุณภาพของประสบการณ์ ความลึกซึ้งของการเรียนรู้ และการสร้างคุณค่าร่วม มากกว่าการเพิ่มจำนวนผู้มาเยือน

หนังสือ “การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง: การจัดการภายใต้พลวัตความยั่งยืน” จึงมิได้มีเป้าหมายเพียงอธิบายการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในเชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นแนวทาง (guideline) สำหรับผู้บริหารพื้นที่คุ้มครอง ผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ ผู้ประกอบการ และชุมชนที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเพื่อร่วมกันออกแบบ จัดการ และยกระดับการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่ธรรมชาติให้มีมาตรฐานและสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เนื้อหาของหนังสือประกอบด้วย 6 บท ครอบคลุม 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนที่ 1 นำเสนอแนวคิด

พื้นฐาน องค์ประกอบ หลักการ และกรอบตัวชี้วัดของการ
ท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง พร้อมอธิบายพลวัตของการ
ท่องเที่ยวสัตว์ป่าจากรูปแบบเดิมไปสู่แนวทางที่ให้คุณค่า
กับการอนุรักษ์และคุณภาพประสบการณ์การท่องเที่ยว
ส่วนที่ 2 นำเสนอแนวทางและมาตรฐานการจัดการเชิง
พื้นที่และกิจกรรมการท่องเที่ยว ตั้งแต่การจัดการถิ่นที่อยู่
และการประเมินศักยภาพเชิงพื้นที่ ไปจนถึงมาตรฐานการ
จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่า ระบบความพร้อมของ
ผู้ประกอบการ และการจัดการผลกระทบ และส่วนที่ 3 นำ
เสนอทิศทางการพัฒนาและข้อเสนอเชิงนโยบายในระดับ
ประเทศ เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง
อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้สาระสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือการ
มองการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในฐานะพื้นที่ของการอยู่รวม
กันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจ
ความรับผิดชอบ และการออกแบบเชิงระบบ เพื่อให้การ

ท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถเป็นทั้งเครื่องมือในการอนุรักษ์
และการจัดการสัตว์ป่า การสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ
อย่างเหมาะสม และการกระจายประโยชน์อย่างเป็นธรรม
แก่ชุมชนท้องถิ่น ท้ายที่สุด หนังสือเล่มนี้จึงมิใช่เพียงการ
รวบรวมองค์ความรู้ หากยังเป็นการนำเสนอแนวทางการ
อยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านการท่องเที่ยว
สัตว์ป่าที่มีคุณภาพ มีความหมาย และมีคุณค่าต่ออนาคต
ของพื้นที่ป่าและสังคมไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.แสงสรรค์ ภูมิสถาน
ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

HIGH-VALUE WILDLIFE TOURISM: Management under the Dynamics of Sustainability

High-Value Wildlife Tourism: Management under the Dynamics of Sustainability reflects an approach to wildlife tourism that seeks to create greater ecological, social, educational, and economic value without increasing pressure on wildlife and natural habitats.

The subtitle, “Management under the Dynamics of Sustainability,” emphasizes that sustainability is not a fixed condition. Wildlife tourism operates within changing ecological, social, economic, and institutional contexts. Wildlife movements, seasonal conditions, visitor behavior, community expectations, tourism market trends, and management capacity may all change over time. Effective wildlife tourism management must therefore be adaptive, evidence-based, and responsive to these changing conditions. It must continuously seek an appropriate balance among conservation priorities, high-quality visitor experiences, local community benefits, and the long-term resilience of protected landscapes.

INTRODUCTION

Over recent decades, nature-based tourism has continued to expand and has become an important sector of the global tourism industry. It encompasses travel undertaken to experience, explore, and learn from natural resources, including landscapes, ecosystems, and biodiversity. The value of nature-based tourism lies in the natural qualities of a destination, which provide opportunities for recreation, environmental learning, and a deeper appreciation of ecological systems.

Within this broader context, wildlife tourism refers to travel experiences that enable visitors to observe or learn about wildlife in natural habitats. Its distinctive feature lies in encounters with wildlife within authentic ecological settings, rather than in controlled or exhibition-based environments. Wildlife tourism can provide mean-

ingful learning experiences and enhance visitor satisfaction; however, the success of wildlife tourism depends on wildlife conservation, habitat management, protected-area governance, and the livelihoods of communities living near natural areas.

When appropriately designed and managed, wildlife tourism can create shared value among visitors, local communities, protected areas, and ecosystems. It can generate income and employment, strengthen public awareness of conservation, and provide financial support for habitat protection and wildlife management. However, wildlife tourism can produce negative effects when poorly managed. Unregulated access, inappropriate visitor behavior, excessive crowding, disturbance from vehicles, noise, light, or photography, and weak enforcement can alter wildlife

behavior, degrade habitat quality, and undermine conservation objectives. Wildlife tourism should therefore not be viewed merely as a recreational or commercial tourism activity, but as a form of resource use that requires careful planning, ethical practice, and long-term responsibility.

The growing interest in environmental sustainability, responsible travel, environmental learning, and authentic experiences has further increased the relevance of wildlife tourism worldwide. Visitors increasingly seek opportunities to engage with nature in ways that are meaningful, safe, and environmentally responsible. This trend has encouraged many destinations to move beyond conventional wildlife viewing towards approaches that emphasize interpretation, visitor learning, conservation outcomes, and locally shared benefits.

Thailand has considerable potential to develop wildlife tourism due to its rich biodiversity, extensive protected-area network, diverse forest landscapes, and communities with long-standing relationships with natural resources. The country has more than 400 protected areas under the auspices of the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation, including national parks, forest parks, wildlife sanctuaries, and non-hunting areas. Together, these areas provide an important ecological foundation for biodiversity conservation, environmental education, and responsibly managed tourism.

Wildlife-related tourism activities already occur in many parts of Thailand. Examples include wildlife viewing in Khao Yai National Park, elephant observation in Kui Buri National Park, gaur watching in Khao Phaeng Ma Non-Hunting Area, birdwatching in wetland and forest landscapes, and nature interpretation activities in protected

areas and their buffer zones. These examples demonstrate the country's strong potential to become a distinctive wildlife tourism destination. Nevertheless, wildlife tourism in Thailand remains uneven in its development. In many areas, experiences are still largely dependent on opportunistic wildlife encounters. Although tourists may have opportunities to observe wildlife, they do not always receive adequate interpretation or guidance to understand ecological processes, species behavior, conservation challenges, or their responsibilities as visitors. In addition, management systems vary substantially among sites, particularly in relation to activity standards, guide competencies, visitor control, environmental interpretation, community participation, and benefit-sharing mechanisms.

The key challenge for Thailand is therefore not simply making wildlife resources available, but the need for management systems that can balance ecological integrity, visitor experience quality, and local economic benefits. Wildlife tourism must move beyond a narrow focus on visitor volume or short-term revenue towards approaches that give greater importance to conservation, learning, safety, ethical conduct, and fair distribution of benefits. This need is reflected in the concept of high-value wildlife tourism. In this book, high-value wildlife tourism does not refer only to high prices, luxury services, or exclusive visitor markets. Rather, it refers to a management approach that seeks to enhance the overall value created by wildlife tourism while minimizing negative impacts on wildlife and habitats. Such value includes meaningful visitor experiences, deeper learning, improved safety, stronger conservation outcomes, transparent financial contributions to protected-area management, and equitable opportunities for local communities.

High-value wildlife tourism therefore requires more than the development of individual activities. It depends on an integrated approach that considers wildlife habitats, landscape conditions, visitor access, activity design, guide and operator capacity, governance arrangements, conservation finance, monitoring, and community participation. The success of such an approach depends on the ability of public agencies, local communities, tourism operators, academics, and civil society to work together within a shared framework of responsibility.

This book, *High-Value Wildlife Tourism: Management under the Dynamics of Sustainability*, has been developed to explain wildlife tourism from a theoretical perspective, but also to provide practical guidance for protected-area managers, policymakers, academics, tourism operators, community leaders, and other stakeholders involved in the management of wildlife, habitats, and natural resources. The book presents wildlife tourism as an activity founded on the coexistence between people and nature. It emphasizes that tourism can become a constructive instrument for conservation only when ecological limits are respected, visitor experiences are thoughtfully designed, local communities are meaningfully involved, and benefits are shared fairly. The aim is not simply to promote wildlife tourism, but to encourage forms of tourism that contribute to the long-term protection of wildlife and habitats while strengthening the social and economic resilience of local communities.

The six chapters of this book are organized into three main parts. The first part introduces the

principles, components, and transition of wildlife tourism towards a high-value approach, together with the governance and sustainability frameworks that support its development. The second part focuses on practical management, including wildlife habitat management, spatial assessment, activity standards, operator readiness, and

impact control. The final part draws lessons from international wildlife tourism management and presents policy directions for advancing high-value wildlife tourism in Thailand. Ultimately, this book seeks to contribute to a future in which wildlife tourism is recognized not only as an economic opportunity, but also as a responsibility for all

stakeholders. Through appropriate planning, effective governance, and continuous learning, wildlife tourism can support conservation, strengthen local livelihoods, enrich visitor understanding, and contribute to the long-term sustainability of Thailand's protected landscapes and society.

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

อุทยานแห่งชาติกรูทอร์ ประเทศแอฟริกาใต้

กิตติกรรมประกาศ:

ACKNOWLEDGEMENTS

หนังสือ “การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง: การจัดการภายใต้พลวัตความยั่งยืน” เล่มนี้ พัฒนาขึ้นจากความสนใจทางวิชาการและประสบการณ์การวิจัยภาคสนามของผู้เขียนในการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ พื้นที่คุ้มครอง และภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยเฉพาะประเด็นการยกระดับการท่องเที่ยวสัตว์ป่าให้เป็นเครื่องมือที่สามารถสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาคุณภาพประสบการณ์ของผู้มาเยือน และการสร้างประโยชน์ที่เป็นธรรมแก่ชุมชนท้องถิ่น อันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผู้เขียนขอขอบคุณหน่วยงานทุกภาคส่วน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ในพื้นที่คุ้มครองต่าง ๆ ที่ได้ให้ข้อมูล ประสบการณ์ และมุมมองจากการปฏิบัติงานจริง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจความซับซ้อนของการจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในบริบทของประเทศไทย ขอขอบคุณชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการ ผู้นำเที่ยว นักวิจัย นิสิต และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาต่าง ๆ ที่ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ ซึ่งช่วยให้ผู้เขียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ และวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น โดยเฉพาะบทเรียนจากพื้นที่กันชนมรดกโลกห้วยขาแข้ง และพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงในหนังสือเล่มนี้

ผู้เขียนขอขอบคุณแหล่งทุนและหน่วยงานที่สนับสนุนการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการศึกษาวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และการพัฒนาองค์ความรู้ที่นำมาต่อยอดเป็นเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านชาดา ไทยเศรษฐ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุทัยธานี สำหรับการสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยในทุกด้านอย่างยิ่ง ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.นันทชัย พงศ์พัฒนานุรักษ์ สำหรับภาพสัตว์ป่าที่ใช้ประกอบในหนังสือเล่มนี้ Dr. Stuart J. Davies, Director of ForestGEO, Smithsonian Institution สำหรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการทบทวนและปรับปรุงเนื้อหาส่วนสรุปภาษาอังกฤษของหนังสือ นอกจากนี้ ขอขอบคุณนักวิชาการ เพื่อนร่วมงาน และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ร่วมให้ข้อคิดเห็น อภิปราย และแลกเปลี่ยนมุมมองตลอดกระบวนการดำเนินงาน

ท้ายที่สุด ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าของประเทศไทยให้ดำเนินไปในทิศทางที่สมดุลระหว่างคุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณภาพประสบการณ์ของผู้มาเยือน ความรับผิดชอบต่อสัตว์ป่าและระบบนิเวศ และความเป็นธรรมต่อชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้การท่องเที่ยวสัตว์ป่าของประเทศไทยเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าสูงอย่างแท้จริงและยั่งยืน

สารบัญ:

CONTENTS

ส่วนที่ 1 : แนวคิดพื้นฐานและพลวัตของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่คุ้มครอง

บทที่ 1	หลักการ องค์ประกอบ และการเปลี่ยนผ่าน ของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่ธรรมชาติ	16
	1.1 แนวคิดการท่องเที่ยวสัตว์ป่า	17
	1.2 องค์ประกอบการท่องเที่ยวสัตว์ป่า	24
	1.3 หลักการจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่าอย่างยั่งยืน	36
	1.4 การท่องเที่ยวมูลค่าสูง	40
	1.5 การเปลี่ยนผ่านจากการท่องเที่ยวสัตว์ป่า สู่ “การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง”	46
	1.6 นิยาม กรอบแนวคิด และหลักการสำคัญของการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	54
	1.7 ตัวชี้วัดของการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	72
	1.8 สรุปท้ายบท	79
บทที่ 2	กรอบการจัดการและพลวัตความยั่งยืนของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่คุ้มครอง	80
	2.1 กรอบแนวคิดสากลในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง	82
	2.2 กรอบกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่คุ้มครอง	98
	2.3 หลักการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในพื้นที่คุ้มครองและแนวทาง สู่การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	118
	2.4 สรุปท้ายบท	138

ส่วนที่ 2 : แนวทางและมาตรฐานการจัดการเชิงพื้นที่และกิจกรรมสำหรับ การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง

บทที่ 3	การจัดการถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าและการประเมินศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยว สัตว์ป่ามูลค่าสูง	146
	3.1 แนวคิดและบทบาทของถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าในระบบการท่องเที่ยวสัตว์ป่า	148
	3.2 หลักการจัดการถิ่นที่อยู่และภูมิทัศน์สำหรับการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	155
	3.3 การประเมินศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงแบบบูรณาการ	173
	3.4 กรณีศึกษาการประเมินศักยภาพ และการกำหนดอัตลักษณ์แหล่งท่องเที่ยว สัตว์ป่ามูลค่าสูง: โครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษบริเวณห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี	218
	3.5 สรุปท้ายบท	240
บทที่ 4	มาตรฐานการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	242
	4.1 หลักการมาตรฐานสำหรับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	245
	4.2 มาตรฐานการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงตามวงจร การเดินทางของนักท่องเที่ยว	267

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

4.3	มาตรฐานการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงเฉพาะประเภทกิจกรรม	296
4.4	ระบบความพร้อมของผู้ประกอบการและบุคลากร	369
4.5	การจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวสัตว์ป่า	383
4.6	สรุปท้ายบท	394
บทที่ 5	การจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในต่างประเทศ: แนวคิดสู่การพัฒนา	396
	การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงของไทย	
5.1	กรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบจากต่างประเทศ	398
5.2	รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่า	436
5.3	สรุปท้ายบท	463
ส่วนที่ 3	ทิศทางการพัฒนาและข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อน	
	การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงของประเทศไทย	
บทที่ 6	การสังเคราะห์เชิงนโยบาย: การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	468
6.1	สาระสำคัญและเงื่อนไขของการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง	470
6.2	การวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงในประเทศไทย	482
6.3	ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูงของไทยอย่างยั่งยืน	490
6.4	สรุปท้ายบท	526
	ENGLISH SUMMARY	528
	เอกสารอ้างอิง	538
	ดัชนี	568

1

FUNDAMENTAL
CONCEPTS
AND DYNAMICS OF
WILDLIFE TOURISM
IN PROTECTED AREAS

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

แนวคิดพื้นฐานและพลวัตของ
การท่องเที่ยวสัตว์ป่า
ในพื้นที่คุ้มครอง

อุทยานแห่งชาติกุรูกอร์ ประเทศแอฟริกาใต้

PRINCIPLES, COMPONENTS, AND TRANSITION OF WILDLIFE TOURISM IN NATURAL AREAS

CHAPTER 1

หลักการ องค์ประกอบ และการเปลี่ยนผ่านของ การท่องเที่ยวสัตว์ป่า ในพื้นที่ธรรมชาติ

เนื้อหาบทนี้นำเสนอหลักการและแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่ธรรมชาติ โดยมุ่งอธิบายองค์ประกอบสำคัญของระบบการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าซึ่งเป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ นักท่องเที่ยวในฐานะผู้ใช้ประโยชน์และผู้ได้รับประสบการณ์ และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นกลไกของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ป่า การทำความเข้าใจองค์ประกอบทั้งสามนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการท่องเที่ยวสัตว์ป่าไม่ใช่เพียงกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมเชิงนันทนาการ หากแต่เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างการเรียนรู้ และการสร้างคุณค่าของประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนจะได้รับ การจัดการจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความเปราะบางของระบบนิเวศ โดยรูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เพื่อการท่องเที่ยวควรถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้กรอบการจัดการที่สมดุลระหว่างการสร้างคุณค่าการท่องเที่ยวกับการรักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศและชุมชนท้องถิ่น การทำความเข้าใจ

เข้าใจแนวคิดและองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญก่อนเข้าสู่เนื้อหาหลักในบทอื่น ๆ ของหนังสือเล่มนี้ต่อไป

นอกจากนี้ เนื้อหาในบทนี้ยังขยายแนวคิดไปสู่ “การเปลี่ยนผ่านจากการท่องเที่ยวสัตว์ป่าทั่วไปไปสู่การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง” (high-value wildlife tourism) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าเชิงนิเวศ สังคม และวัฒนธรรม มากกว่าการเน้นปริมาณผู้มาเยือน การทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานองค์ประกอบ และพลวัตของระบบการท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการพัฒนารูปแบบการจัดการที่สมดุล ระหว่างการสร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การวางกรอบการจัดการและแนวทางปฏิบัติในบทต่อไปของหนังสือเล่มนี้

อุทยานแห่งชาติครูเกอร์ ประเทศแอฟริกาใต้

1.1

แนวคิด การท่องเที่ยวสัตว์ป่า WILDLIFE TOURISM CONCEPT

การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ป่า ซึ่งผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการแสวงหาประสบการณ์จากธรรมชาติ (Newsome et al., 2005) กิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนความสนใจของมนุษย์ต่อธรรมชาติ แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง และการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่าในระดับพื้นที่และระดับประเทศ ในบริบทของสังคมไทย การท่องเที่ยวสัตว์ป่าได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจากกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติสู่ระบบการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ สนับสนุนการเรียนรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (แสงสรรค์ และ นันทชัย, 2564; Leung et al., 2018) ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาและแนวคิดของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการอธิบายองค์ประกอบของระบบการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์กันภายใต้กรอบการจัดการเพื่อความยั่งยืนของพื้นที่ธรรมชาติ (Newsome et al., 2013) การทำความเข้าใจในส่วนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เห็นถึงกลไกภายในของระบบการท่องเที่ยวสัตว์ป่าและบทบาทของแต่ละองค์ประกอบที่สนับสนุนกันในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

1.1.1

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์-สัตว์ป่า และการเกิดขึ้นขอ การท่องเที่ยวสัตว์ป่า

HUMAN–WILDLIFE RELATIONS AND THE EMERGENCE OF WILDLIFE TOURISM

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ป่าได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และระบบเศรษฐกิจ ตั้งแต่ยุคที่สัตว์ป่าถูกมองในฐานะทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเพื่ออาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ หรือพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ สัตว์ป่าจึงมีสถานะทั้งในฐานะ “ปัจจัยพื้นฐานเพื่อการอยู่รอด” และ “สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ของชุมชนมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย ต่อมาเมื่อโลกเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจเชิงผลิต (productive economy) สัตว์ป่าถูกมองในฐานะแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ เช่น การล่าเพื่อการค้า การค้าผลิตผลจากป่า และการขยายพื้นที่ป่าเพื่อการใช้สอย ซึ่งนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ไม่สมดุลและก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางระบบนิเวศในหลายพื้นที่ (Narayan & Rana, 2023) ต่อมากระแสการตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมในศตวรรษที่ 19–20 โดยเฉพาะอิทธิพลของแนวคิดจินตนิยม (romanticism) และการอนุรักษ์สมัยใหม่ ได้เปลี่ยนกรอบการรับรู้เกี่ยวกับสัตว์ป่าอีกครั้ง โดยทำให้สัตว์ป่าถูกมองเป็นองค์ประกอบของธรรมชาติที่มีคุณค่า

ในตัวเอง เป็นสัญลักษณ์ของความงดงามทางภูมิทัศน์ คุณค่าทางระบบนิเวศ และมรดกของความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลก ภายใต้กรอบความหมายใหม่นี้ สัตว์ป่าไม่ได้เป็นเพียงทรัพยากรที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ แต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (human–wildlife relations) ที่มนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้ เคารพ และอยู่ร่วมกับความเปราะบางเชิงนิเวศของถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าอย่างรับผิดชอบ (Ballantyne et al., 2009; Nash 2014)

ภายใต้บริบทดังกล่าว การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเกิดขึ้นในฐานะกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์กับสัตว์ป่าในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่อยู่ภายใต้การควบคุมหรือการจัดแสดง การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้อาศัยสัตว์ป่าเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ การรับรู้คุณค่าของธรรมชาติ และการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าอย่างยั่งยืน (Newsome et al., 2005) ทั้งนี้ รูปแบบของการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ซึ่งให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่นเฉพาะถิ่น ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ภายใต้ระบบการจัดการที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การท่องเที่ยวสัตว์ปายังมีลักษณะสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (adventure tourism) ซึ่งมุ่งเน้นประสบการณ์ใหม่และความท้าทายในการเยี่ยมชมพื้นที่ธรรมชาติพิเศษ โดยนักท่องเที่ยวได้รับทั้งความสนุกสนาน ความตื่นเต้น การพึ่งพาตนเอง และการชื่นชมความงามของสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน อันนำไปสู่การตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของระบบนิเวศมากขึ้น (Reynolds & Braithwaite, 2001; Sustainable Tourism Cooperative Research Centre, 2009)

อุทยานแห่งชาติครูเกอร์ ประเทศแอฟริกาใต้

การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหความขัดแย้งระหว่างมนุษย์และสัตว์ป่า จากสถานการณ์ปัจจุบันที่สัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคามมากขึ้นจากการสูญเสียถิ่นที่อยู่โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุจากการแผ้วถางให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและการขยายพื้นที่อาศัยของมนุษย์ (Woodroffe et al., 2005) ส่งผลให้ถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าลดลงและนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์และสัตว์ป่า ประเทศต่าง ๆ มีความพยายามแก้ปัญหาดังกล่าวตามสภาพปัญหาและข้อกำหนดของแต่ละประเทศที่มีนโยบายการอนุรักษ์สัตว์ป่าแตกต่างกันออกไป การพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่า

เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาหนึ่งที่มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับจากหลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะแปดประเทศในแอฟริกาและประเทศในเอเชียใต้ ได้แก่ ประเทศเคนยา แทนซาเนีย บอตสวานา แอฟริกาใต้ นามิเบีย อินเดีย ศรีลังกา และเนปาล ประเทศเหล่านี้ถูกจัดอยู่ในลำดับต้น ๆ ของดัชนีการอนุรักษ์สัตว์ขนาดใหญ่ (Megafauna Conservation Index: MCI) ซึ่งประเมินจาก 1) สัดส่วนพื้นที่ของประเทศที่ถูกครอบครองโดยสัตว์ป่าขนาดใหญ่แต่ละชนิด หรือสัดส่วนของพื้นที่ประเทศที่เป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่า 2) สัดส่วนของจำนวนชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายในแต่ละประเทศ และ 3) จำนวนเงินที่ใช้ในการอนุรักษ์ของแต่ละประเทศทั้งในประเทศหรือต่างประเทศเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) (Lindsey et al., 2017) นอกจากนี้ประเทศดังกล่าวนี้เป็นประเทศที่สามารถใช้การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นเครื่องมือการจัดการสัตว์ป่าเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศเคนยา บอตสวานา และแอฟริกาใต้ที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในระดับสากล ปัจจุบันการท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นส่วนที่สำคัญของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Statistic South Africa, 2025; World Bank, 2018) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีส่วนสนับสนุนการอนุรักษ์สัตว์ป่าทั้งในด้านการงบประมาณ กิจกรรมการอนุรักษ์ การวิจัย รวมถึงการปรับทัศนคติและการให้คุณค่าต่อสัตว์ป่าของชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว (Higginbottom, 2004; Tisdell, 2012)

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การแบ่งปันผลประโยชน์ (benefit sharing) จากการท่องเที่ยวสัตว์ป่า ซึ่งเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความยั่งยืนในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ การจัดสรรรายได้บางส่วนจากค่าธรรมเนียมเข้าอุทยานหรือแหล่งท่องเที่ยว การจ้างงานคนท้องถิ่น ในฐานะมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือผู้ให้บริการ และการสนับสนุนกองทุนการอนุรักษ์ในระดับพื้นที่ เป็นกลไกที่ช่วยสร้างแรงจูงใจเชิงบวกให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการคงอยู่ของสัตว์ป่า และป่าไม้ในฐานะทรัพยากรส่วนรวม หรือทุนธรรมชาติร่วมของสังคม หากชุมชนได้รับประโยชน์อย่างเป็นธรรม ชุมชนย่อมมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการอนุรักษ์ ลดแรงกดดันต่อพื้นที่ป่า และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่คุ้มครองในบทบาทที่ชัดเจนและเกิดผลในทางปฏิบัติ (Ostrom, 1990; Spenceley, 2008; Stronza & Durham, 2008) การสร้างคุณค่าร่วมจึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าอย่างยั่งยืนในระยะยาว (Porter & Kramer, 2011)

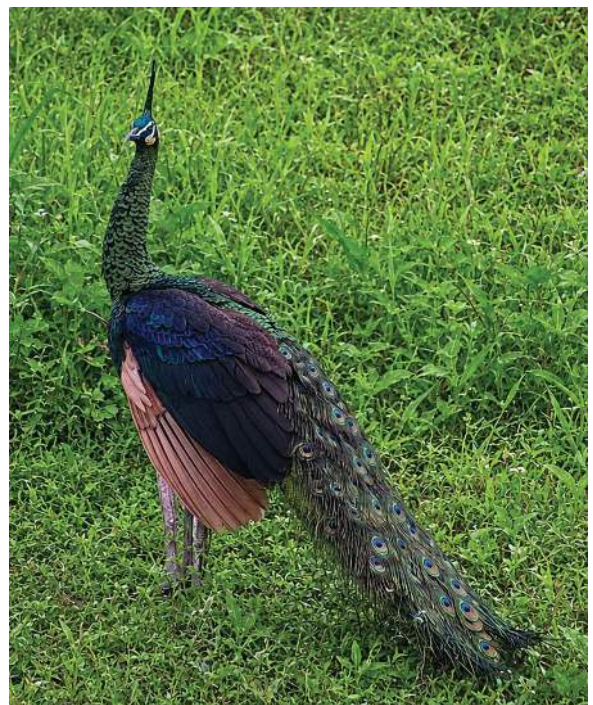
นอกจากบทบาทในเชิงเศรษฐกิจและการอนุรักษ์แล้ว การท่องเที่ยวสัตว์ปายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มการยอมรับของชุมชนและเสริมสร้างความชอบธรรมของนโยบายการอนุรักษ์ (conservation policy legitimacy) โดยเฉพาะในบริบทที่พื้นที่คุ้มครองทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินหรือพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมักก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านสิทธิในทรัพยากรธรรมชาตินั้น การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น การให้บริการนำเที่ยว การจัดทำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น การให้บริการที่พัก หรือการเป็นผู้ร่วมดูแลทรัพยากร สามารถสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of stewardship) และเปลี่ยนความสัมพันธ์จากผู้ได้รับผลกระทบไปสู่ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (Berkes, 2009; Lockwood, 2010; Weaver, 2001)

การมีส่วนร่วมในลักษณะเช่นนี้เป็นรากฐานของการจัดการเชิงบูรณาการ (integrated management) ซึ่งให้ความสำคัญกับการประสานบทบาท ผลประโยชน์ และความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรเป็นไปอย่างสมดุล แนวทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยลดความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ แต่ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างคุณค่าร่วม (shared value) ระหว่างเป้าหมายการอนุรักษ์ระดับนโยบายกับความมั่นคงเชิงเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในพื้นที่ (Eagles et al., 2002; Porter & Kramer, 2011) ด้วยเหตุนี้ การท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือรูปแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนของพื้นที่คุ้มครองในระยะยาว ทั้งในเชิงระบบนิเวศ และความผูกพันระหว่างคนกับป่า ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในการจัดการพื้นที่คุ้มครองในปัจจุบัน (Eagles et al., 2002; Lockwood, 2010)

เพื่อให้การท่องเที่ยวสัตว์ป่าทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบกิจกรรมจำเป็นต้องพิจารณาทั้งการวางแผนเชิงพื้นที่ (spatial planning) และระดับผลกระทบที่ยอมรับได้ (disturbance thresholds) หรือยอมให้เกิดขึ้นได้ต่อสัตว์ป่าเพื่อรักษาสมดุลระหว่างคุณภาพประสบการณ์นักท่องเที่ยวและความปลอดภัยของสัตว์ป่า มาตรการสำคัญในการจัดการประกอบด้วย การแบ่งโซนการใช้พื้นที่ (zoning) เพื่อกำหนดพื้นที่สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยว และพื้นที่อนุรักษ์เข้มข้น การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวสัตว์ป่าที่หลีกเลี่ยงแหล่งทรัพยากรสำคัญของสัตว์ป่า เช่น แหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และพื้นที่สืบพันธุ์ การกำหนดแนวปฏิบัติสำหรับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว (visitor behavior guidelines / wildlife tourism code of conduct) ตลอดจนการควบคุมยานพาหนะและระดับเสียงรบกวน มาตรการเหล่านี้ช่วยลดการรบกวนโดยตรงต่อสัตว์ป่า และมีส่วนสนับสนุนประสบการณ์การชมสัตว์ป่าในธรรมชาติ

ที่มีคุณภาพสูงขึ้น (Buckley, 2004; Newsome, et al., 2005; Reynolds & Braithwaite, 2001)

อย่างไรก็ตาม หากไม่มีการวางแผนและกำกับดูแลอย่างรอบคอบ การท่องเที่ยวสัตว์ป่าอาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและการดำรงชีวิตของสัตว์ป่า เช่น การเกิดความเคยชินต่อมนุษย์ (habituation) การรบกวนพฤติกรรมหากิน การลดพื้นที่หลบภัย หรือการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ถิ่นที่อยู่ ดังนั้น การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงสมรรถนะรองรับของพื้นที่ (carrying capacity) หรือขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ และความไวต่อการรบกวนในระดับชนิดพันธุ์ (species-specific sensitivity) พร้อมทั้งกำหนดมาตรการควบคุม เช่น ข้อจำกัดจำนวนผู้เข้าชม ระยะห่างขั้นต่ำในการสังเกตสัตว์ป่า และช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเข้าพื้นที่ อีกทั้งต้องมีระบบติดตามตรวจสอบผลกระทบ (impact monitoring) อย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับการจัดการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมสัตว์ป่า และสภาพพื้นที่ในระยะยาว

เขตก้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

1.1.3

การท่องเที่ยวสัตว์ป่า ในบริบทของสังคมไทย

WILDLIFE TOURISM IN THE CONTEXT OF THAI SOCIETY

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางเลือก (alternative tourism) ของประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มตลาดเฉพาะ (niche market) และการท่องเที่ยวเชิงความรู้ (knowledge tourism) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ อย่างยั่งยืน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) นอกจากนี้ การท่องเที่ยวสัตว์ป่ายังถูกมองว่าเป็นกลไกที่สามารถสนับสนุนแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบองค์รวม หรือ BCG Economy Model (Bio-Circular-Green Economy) ซึ่งเป็นกรอบนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่บูรณาการ 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (bioeconomy) มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและลดของเสีย และเศรษฐกิจสีเขียว (green economy) ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2563) ในบริบทนี้ การท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมต่อระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับการสร้างรายได้และยกระดับเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนในพื้นที่ โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่กันชน (buffer zones) ซึ่งมักเป็นพื้นที่ที่เป้าหมายด้านการอนุรักษ์และการดำรงชีวิตของท้องถิ่นทับซ้อนกัน

ในบริบทของประเทศไทย การท่องเที่ยวสัตว์ป่าที่พบในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปแบบของการพบเห็นสัตว์ป่าตามโอกาส โดยยังไม่มีกรอบแบบกิจกรรมให้เกิดประสบการณ์เชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบ เช่น กิจกรรมส่องสัตว์ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ การนั่งรถชมช้างป่าในอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และการดูกระทิงในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาแผงม้า แม้ว่ากิจกรรมเหล่านี้จะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่รูปแบบการดำเนินกิจกรรมยังเน้นเพียง “การชมสัตว์” โดยขาดองค์ประกอบสำคัญของการออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวสัตว์ป่า (wildlife experience design) เช่น การสื่อความหมายธรรมชาติ (interpretation) การจัดทำเนื้อหาเพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมสัตว์ป่าและระบบนิเวศ บทบาทของมัคคุเทศก์เชิงนิเวศ (ecotourism/nature guide) ตลอดจนการกำหนดข้อปฏิบัติและพฤติกรรมที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ (แสงสรรค์ และ นันทชัย, 2564) และเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีตัวอย่างในระดับสากล เช่น ประเทศในทวีปแอฟริกา เช่น ประเทศเคนยา บอตสวานา แอฟริกาใต้ หรือเอเชียใต้ เช่น ประเทศอินเดีย เนปาล ศรีลังกา พบว่าประเทศเหล่านี้สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับโลกได้สำเร็จ อันเป็นผลจากการมีระบบมาตรฐานการดำเนินกิจกรรมที่ชัดเจน เช่น กระบวนการอนุญาตเข้าพื้นที่ การจำกัดจำนวนยานพาหนะหรือผู้เข้าชมในแต่ละวัน การกำหนดระยะห่างในการสังเกตสัตว์ป่า การออกแบบเส้นทางชมสัตว์ป่าที่ไม่รบกวนถิ่นที่อยู่

*การท่องเที่ยวสัตว์ป่าที่พบในปัจจุบัน
ส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปแบบของ
การพบเห็นสัตว์ป่าตามโอกาส
โดยยังไม่มีกรอบแบบกิจกรรม
ให้เกิดประสบการณ์เชิงคุณภาพ
อย่างเป็นระบบ*

ตลอดจนการฝึกอบรมมัคคุเทศก์เฉพาะทางด้านการชมสัตว์ป่า (safari guide) ที่มีความรู้ด้านพฤติกรรมสัตว์ป่า ระบบนิเวศ และการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวโดยตรง ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพประสบการณ์และลดผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวในเวลาเดียวกัน อีกประเด็นสำคัญคือโครงสร้างการแบ่งปันผลประโยชน์ (benefit-sharing mechanism) จากการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยยังไม่ชัดเจน แม้ว่าชุมชนในพื้นที่กันชนจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบและมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการอนุรักษ์ แต่ในหลายพื้นที่ยังไม่ได้รับประโยชน์ที่สมดุลหรือมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญในห่วงโซ่กิจกรรมท่องเที่ยว ซึ่งแตกต่างจากประเทศที่ประสบความสำเร็จซึ่งมีกลไกการจัดสรรรายได้ที่เป็นรูปธรรม เช่น ส่วนแบ่งค่าธรรมเนียมเข้าอุทยาน การจ้างงานคนท้องถิ่นในฐานะมัคคุเทศก์ ผู้นำเที่ยว หรือผู้ให้บริการที่เกี่ยวข้อง และกองทุนชุมชนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์ในระยะยาว (แสงสรรค์ และ นันทชัย, 2564; Leung et al., 2018; World Bank, 2018)

ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าของประเทศไทยให้สามารถแข่งขันได้ในระดับสากลและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์ป่าและระบบนิเวศ จึงจำเป็นต้องยกระดับจากการพึ่งพาปริมาณนักท่องเที่ยวและความบังเอิญในการพบสัตว์ป่า ไปสู่การออกแบบและบริหารจัดการกิจกรรมที่ให้คุณค่าทั้งด้านประสบการณ์และการอนุรักษ์อย่างแท้จริง ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการ

ศึกษาวิจัย และจัดทำแนวทางการจัดการที่มีมาตรฐานรองรับทั้งในมิติของการให้ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ การยกระดับการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก และการวางระบบผลประโยชน์ร่วมในระดับพื้นที่ (แสงสรรค์ และ นันทชัย, 2564) ทั้งนี้แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566–2570) ที่กำหนดเป้าหมายหลักไว้ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวไทยมีความเข้มแข็งและสมดุล (Resilience and Re-balancing Tourism) 2) การยกระดับความเชื่อมโยงและโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว (Connectivity) 3) การสร้างความเชื่อมั่นและมอบประสบการณ์ท่องเที่ยวคุณค่าสูง (Entrusted Experience) และ 4) การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) ในบริบทนี้แนวคิด “การท่องเที่ยวสัตว์ป่ามูลค่าสูง” (high-value wildlife tourism) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นแนวทางที่ไม่ได้เน้นเพียงจำนวนผู้มาเยือนหรือรายได้จากการท่องเที่ยว แต่เน้นคุณภาพของประสบการณ์ การเรียนรู้เชิงนิเวศ ความเคารพต่อสัตว์ป่า และการสร้างคุณค่าร่วมให้ชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทยจึงควรมุ่งไปสู่การยกระดับประสบการณ์ที่ลึกซึ้งและมีความหมาย พร้อมทั้งสร้างระบบการจัดการที่สนับสนุนการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในระยะยาว

1.2

องค์ประกอบ

การท่องเที่ยวสัตว์ป่า

WILDLIFE TOURISM COMPONENTS

การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นระบบกิจกรรมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ ผู้มาเยือนในฐานะผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่กำกับการใช้ประโยชน์ดังกล่าว โดยสัตว์ป่าและระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบหลักในการหล่อหลอมคุณค่าประสบการณ์ด้านธรรมชาติให้แก่ผู้มาเยือน (Newsome et al., 2013) การพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบหลายด้านควบคู่กัน ทั้งลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะและแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว และรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (Hig-

ginbottom, 2004; Weaver, 2001) ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าวต้องดำเนินอยู่ภายใต้การจัดการพื้นที่อย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการสนับสนุนด้วยโครงสร้างพื้นฐานและบริการที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เพื่อให้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์อย่างสมดุล (Ballantyne et al., 2009) ดังนั้น เนื้อหาในหัวข้อนี้จะอธิบายองค์ประกอบสำคัญของระบบการท่องเที่ยวสัตว์ป่า ได้แก่ 1) ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่า 2) ลักษณะและแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวสัตว์ป่า และ 3) รูปแบบกิจกรรมสำคัญในการท่องเที่ยวสัตว์ป่า

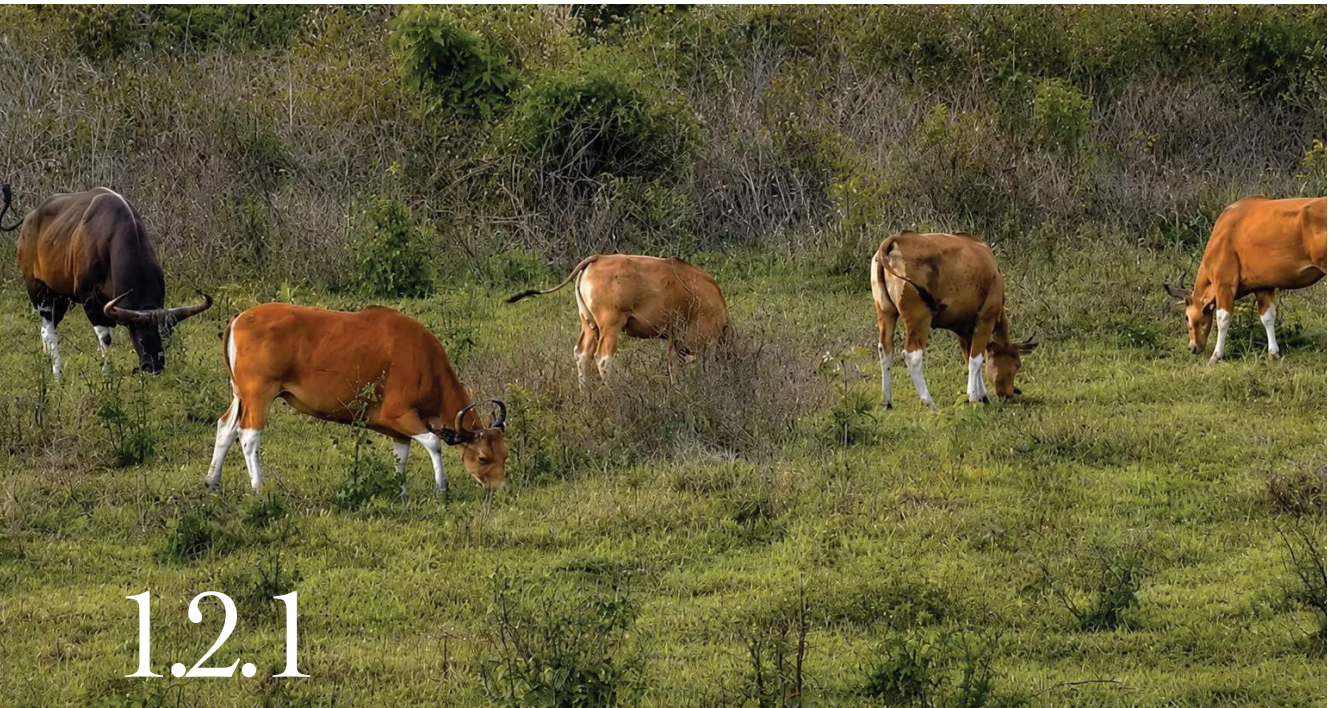
เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ
จังหวัดอุทัยธานี

ป่านันทนาการห้วยทับเสลา
จังหวัดอุทัยธานี

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ
จังหวัดอุทัยธานี

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

แหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่า WILDLIFE TOURISM DESTINATIONS

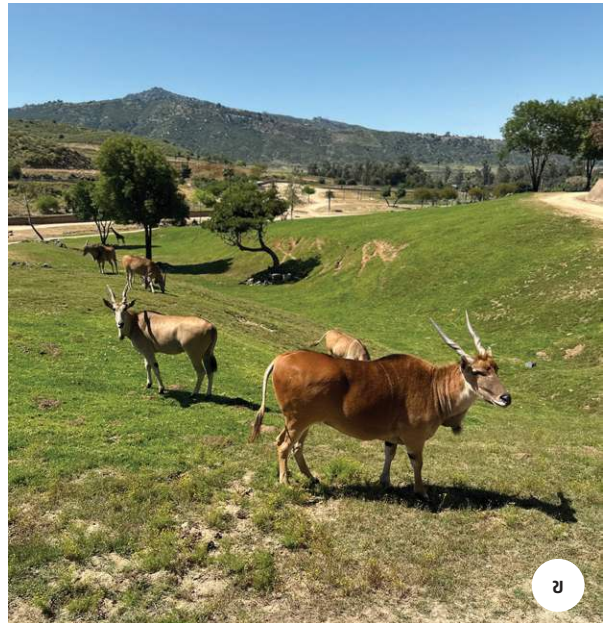
การทำความเข้าใจประเภท
ของแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่า
เป็นปัจจัยสำคัญในการวางแผน
การจัดการพื้นที่ และการออกแบบ
กิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่า
ที่เหมาะสม ทั้งในเชิงการอนุรักษ์
การจัดการการใช้ประโยชน์
และการสร้างประสบการณ์
การท่องเที่ยวที่มีคุณค่า

แหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
ของระบบการท่องเที่ยวสัตว์ป่า เนื่องจากลักษณะของ
พื้นที่และรูปแบบการดำรงชีวิตของสัตว์ป่ามีผลโดยตรง
ต่อประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว รูปแบบการปฏิสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์และสัตว์ป่าที่เกิดขึ้น รวมถึงระดับของ
ผลกระทบต่อระบบนิเวศ การทำความเข้าใจประเภทของ
แหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการวางแผน
การจัดการพื้นที่และการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสม
ทั้งในเชิงการอนุรักษ์ การจัดการการใช้ประโยชน์ และ
การสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าสำหรับนักท่องเที่ยว
(Reynolds & Braithwaite, 2001) แหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่า
สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะของ
พื้นที่และระดับของความเป็นธรรมชาติของระบบนิเวศที่
สัตว์ป่าอาศัยอยู่และการควบคุมโดยมนุษย์ (Reynolds &
Braithwaite, 2001; Orams, 2002) ตั้งแต่พื้นที่ที่สัตว์ป่า
อยู่ภายใต้การควบคุมเต็มรูปแบบ ไปจนถึงพื้นที่ธรรมชาติ
ที่สัตว์ป่าอาศัยและดำรงชีวิตอย่างอิสระได้แก่แหล่งท่องเที่ยว
ในพื้นที่กักขัง แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กักขัง และแหล่ง
ท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ (ภาพที่ 1.1)

1. แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กักขัง (captive setting): แหล่งท่องเที่ยวในลักษณะนี้เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าถูกเลี้ยงหรือควบคุมอยู่ภายในขอบเขตที่มนุษย์กำหนด สัตว์ป่าดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์เป็นผู้บริหารจัดการเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร น้ำ สภาพที่อยู่อาศัย สุขภาพ และพฤติกรรม สภาพพื้นที่มักมีขนาดจำกัด เช่น กรงเลี้ยง ห้องจัดแสดง หรือพื้นที่ปิดที่ออกแบบเฉพาะเพื่อให้สามารถดูแลและควบคุมสัตว์ได้อย่างใกล้ชิด (Higginbottom, 2004; Orams, 1996) ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ได้แก่ สวนสัตว์ สวนนก และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ จุดเด่นของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้คือ ง่ายต่อการเข้าถึงและสามารถสังเกตพฤติกรรมสัตว์ในระยะใกล้ ซึ่งเหมาะสำหรับการเรียนรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสัตว์ป่า แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกตั้งคำถามในประเด็นด้านสวัสดิภาพสัตว์ และความเป็นธรรมชาติของพฤติกรรมที่แสดงออกภายใต้สภาพแวดล้อมที่ถูกจำกัด

2. แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กึ่งกักขัง (semi-captive setting): แหล่งท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าอาศัยอยู่ในสภาพใกล้เคียงธรรมชาติ โดยมีอาณาบริเวณกว้างและมีรั้วหรือแนวเขตชัดเจนล้อมรอบเพื่อจำกัดขอบเขตการเคลื่อนที่ของสัตว์ พื้นที่มีการจัดสภาพแวดล้อมให้เลียนแบบระบบนิเวศธรรมชาติ ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นที่ แหล่งอาหาร และที่หลบภัย เพื่อให้สัตว์สามารถแสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยังมีบทบาทในการจัดการ เช่น การดูแลความปลอดภัย การกำกับพฤติกรรมการใช้พื้นที่ของสัตว์ และการจัดสรรทรัพยากรภายในพื้นที่ (Higginbottom, 2004; Kontogeorgopoulos, 2009; Orams, 1996) แหล่งท่องเที่ยวในลักษณะนี้ ได้แก่ สวนสัตว์เปิด ศูนย์ฟื้นฟูสัตว์ป่า (wildlife rehabilitation centers) หรือพื้นที่ปิดล้อมขนาดใหญ่สำหรับการเลี้ยงและจัดแสดงสัตว์ป่า (wildlife parks) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างประสบการณ์การชมสัตว์ป่าในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

3. แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ (wild setting): แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าดำรงชีวิตอยู่ในถิ่นอาศัยตามธรรมชาติ โดยไม่ได้ถูกกักขัง ควบคุมการเคลื่อนที่ หรือจัดการสภาพแวดล้อมในลักษณะที่จำกัดพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์โดยตรง สัตว์ป่าจึงมีอิสระในการเคลื่อนที่ การหาอาหาร การสืบพันธุ์ การหลบภัย และการตอบสนองต่อปัจจัยแวดล้อมตามกลไกของระบบนิเวศเดิมในระดับสูง เมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กักขังและกึ่งกักขัง อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ลักษณะนี้จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ระบบการจัดการที่คำนึงถึงความอ่อนไหวของถิ่นอาศัย พฤติกรรมสัตว์ป่า และผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยว เพื่อไม่ให้เกิดกระบวนการทางนิเวศและการดำรงชีวิตของสัตว์ป่า (Higginbottom, 2004; Orams, 1996) แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติเหล่านี้ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ (national park) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (wildlife sanctuary) เขตห้ามล่าสัตว์ป่า (wildlife non-hunting area) รวมถึงพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นที่มีสถานะคุ้มครองทางกฎหมาย แหล่งท่องเที่ยวรูปแบบนี้ถือเป็นฐานพื้นที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากสามารถตอบสนองแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสประสบการณ์ทางธรรมชาติอย่างแท้จริง ตลอดจนการเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์ป่าในบริบทของระบบนิเวศจริง นอกจากนี้ยังเอื้อต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (adventure-based wildlife tourism) เช่น การเดินป่า การส่องสัตว์ การล่องเรือชมสัตว์ป่า หรือการสำรวจถิ่นที่อยู่ที่หลากหลาย ซึ่งช่วยสร้างทั้งความตื่นตัว ความเพลิดเพลิน และการตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ระบบนิเวศในระยะยาวให้กับผู้มาเยือน

ก

ข

ค

- ภาพที่ 1.1** ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าตามระดับความเป็นธรรมชาติและการจัดการโดยมนุษย์
- (ก) พื้นที่กักขัง ซึ่งสัตว์อยู่ภายใต้การดูแลและความคุ้มครองของมนุษย์ เช่น สวนสัตว์เปิด ซาฟารี ปาร์ค แอนด์ แคมป์ อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี
 - (ข) พื้นที่กึ่งกักขัง ซึ่งมีสภาพแวดล้อมใกล้เคียงธรรมชาติ แต่ยังคงอยู่ภายใต้ขอบเขตและการจัดการของมนุษย์ เช่น San Diego Safari Park ประเทศสหรัฐอเมริกา
 - (ค) พื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งสัตว์ป่าดำรงชีวิตอยู่ในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ มีอิสระในการเคลื่อนไหวหาอาหาร หลบภัย เช่น เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จังหวัดอุทัยธานี

การจำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่ามีบทบาทสำคัญต่อการวางแผนและกำหนดแนวทางการจัดการที่เหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาแนวทางหรือมาตรฐานการท่องเที่ยวสัตว์ป่าในประเทศไทย ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาระดับของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับสัตว์ป่า ความเสี่ยงต่อสุขภาวะของสัตว์ป่า และผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม สำหรับแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าในพื้นที่ธรรมชาติ แนวทางการจัดการควรออกแบบเพื่อสนับสนุนการพบเห็นสัตว์ป่าในลักษณะที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติที่สุด โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือการรบกวนต่อสัตว์ป่า ทั้งนี้ การบริหารจัดการควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การมีประชากรสัตว์ป่าที่เหมาะสมในพื้นที่ การกำหนดจุดชมสัตว์ในพื้นที่เปิดโล่ง (open viewing areas) ที่เอื้อต่อ

การพบเห็นสัตว์ป่าโดยให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวด้วยกัน การจัดการแหล่งน้ำและแหล่งอาหาร รวมถึงการจัดการปัจจัยคุกคามในพื้นที่ธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมคุณภาพถิ่นที่อยู่และดึงดูดให้สัตว์ป่าเข้ามาใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ จุดชมวิว พื้นที่พักผ่อน และมาตรการด้านความปลอดภัย แนวทางดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพให้แก่นักท่องเที่ยวในขณะเดียวกันยังคงรักษาสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ (Newsome et al., 2005) การเปรียบเทียบลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวสัตว์ป่าแต่ละประเภทนำเสนอในตารางที่ 1.1

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์